
Фредерик
Неф

СТРУКТУРНИЙ РЕАЛІЗМ Онтологічні структури, зв'язки та модальності *de re*¹

Метафізика стикається принаймні з двома принциповими питаннями: «чому речі тримаються разом?» і «як одні речі можуть відрізнятися від інших, так що вони ніколи не видаються цілком ідентичними?»² Перше з цих двох питань не належить до компетенції наук про матерію: якщо дати відповідь у термінах хімічних зв'язків, валентності, поверхневої напруги, сил зчеплення й тяжіння на рівні елементарних частинок, ми не відповімо на питання, а лише опишемо, *як* речі тримаються разом. Це питання можна уточнити, якщо зробити розрізнення між фізичною структурою, для якої ці поняття рівнозначні можливим відповідям, і онтологічною структурою. Під «фізичною структурою» (матеріального об'єкта або системи) я маю на увазі те, що Ж. Кім називає мікроструктурною (або базовану на мікрорівні) цілісною властивістю системи [Kim, 2005: р. 34]. Вислів «онтологічна структура», можливо, походить від ідеї «внутрішньої будови» у Лока — пор.: «внутрішня й особлива будова

---

¹ Друкується з деякими скороченнями.

² Це два питання «як» і «чому». Звісно, розрізнення між питаннями «як» і питаннями «чому» не повторює дистинкцію між питаннями фізичними й метафізичними. Насправді, є чотири типи теоретичних питань: фізичні питання «чому» (чому небо блакитне?), фізичні питання «як» (як фізичні закони виникають із первісного хаосу?), метафізичні «чому» (чому є [метафізичний] лад?) і метафізичні «як» (як об'єкти набувають конкретності?).

або невідома сутність (*essence*)³ цієї субстанції (*substance*)» [Locke, 1972: р. 237]. Тут ідеться про те, щоб дати відповідь, відмінну від суто фізичної, водночас повністю зберігаючи фізичний метод.

Якщо ми подивимось уже не з боку метафізики, а з боку науки, то також знайдемо там тенденцію запроваджувати онтологічні структури в обгортці структурного реалізму. Насправді, науковий реалізм і науковий емпіризм мають низку підстав для суперечки, але деякі філософи шукають примирення цих двох підходів, спираючись на структурний реалізм. Перевага такого різновиду реалізму полягає в тому, що він протистоїть аргументові еволюції науки, який надає підставу для критики наукового реалізму з боку емпіризму. Цей аргумент має таку форму: наука розвивається, а отже, реалізм не може полягати в тому, щоб вибудовувати одну онтологію із певним чином заангажованих теоретичних термінів, адже така онтологія мусить розвиватися і, без сумніву, буде змушена стримувати себе, аби зберегти свої термінологічні припущення⁴. Тим часом, щоб піти на поступку емпіризмові, реалізм структурного типу (СР) часто формулюють у такий спосіб, що стверджується лише пізнаваність структур. Скажімо, Статис Псилос характеризує СР за допомоги такої тези: «Як гасло теза полягає в тому, що знання може досягти лише структурних рис світу» [Psillos, 2004]. Схоже, ми недостатньо звертаємо увагу на те, що теза, яка визначає цей різновид реалізму, має обмежувальний характер, тобто СР є обмеженням реалізму взагалі.

Вочевидь, ця теза, згідно з якою лише структури (а не сутності) є пізнаваними, передбачає існування структур. Таким чином, ми переходимо від епістемічно вмотивованого СР — згідно з яким наше знання обмежується структурними рисами і не поширюється на власне об'єкти, з огляду на обмеженість нашої репрезентаційної здатності, — до онтологічного чи повного СР, який прямо стверджує існування структур незалежно від нашої репрезентаційної здатності. Отже, СР поєднує дві різні тези:

- а) незалежність пізнаваного від розуму;
- б) звуження пізнаваного до структур.

Наслідком цих тез є третя:

- в) незалежність структур від розуму.

Саме ця теза (в), на мою думку, потверджує існування онтологічних структур.

---

³ Щодо цього поняття див. нижче.

⁴ Ми не розглядаємо тут можливість звернутися до історичної онтології, яка відкрито визнала б відносність своїх припущень у різні моменти історії науки (пор. Фуко, Гакінг і конструктивісти). Ми намагаємось триматися класичного, тобто не релятивістського уявлення про істину; натомість така історична онтологія, вочевидь, була б змушена релятивізувати поняття істини.

Яку природу мають ці онтологічні структури? Чим вони відрізняються від фізичних чи психічних репрезентаційних структур? На чому вони базуються? Якою є їхня функція? І, *last but not least*, чи дозволяє існування цих структур стверджувати обґрунтованість повного СР?

І. Чи потрібні нам онтологічні структури? Питання структурного реалізму

Пошук підстави зв'язку

Можна запитати, чому для того, над чим ми засталися, недостатньо фізичної відповіді; тобто чому відповідь з погляду фізики на метафізичне питання щодо зв'язку [речей між собою] не можна визнати цілком доречною. Йдеться не про проблему рівноваги чи стабільності фізичної системи, не про те, як тіла поєднуються між собою силами зчеплення, тяжіння чи відштовхування. Йдеться про зв'язок (*cohésion*) між метафізичними компонентами елементів. Цей зв'язок описано в класичній метафізиці в термінах притаманності (*in esse*), модифікації — акцидент перебуває в речі (*in est*) і модифікує її, — а також, на вищому рівні, в термінах стосунків між речами, або відношення кількох речей до однієї панівної речі⁵.

Якщо вийти за межі субстанціалізму, то цей зв'язок можна знайти на рівні сполучення тропів. Вільямс і Расел прагнули забезпечити цей зв'язок за допомоги відношення співприсутності⁶. Однак тут ішлося про мінімальну умову зв'язку, необхідну, але недостатню, адже вони просто стверджували, що тропи разом перебувають в одному й тому самому часі (або в одному місці, чи в одній просторово-часовій сфері). Відношення співприсутності тропів може бути недостатнім для пояснення того, як вони формують конкретні об'єкти (пор.: [Simons, 1995]). Окрім того, відношення співприсутності породжує багато проблем. Чи є воно внутрішнім чи зовнішнім? Необхідним чи випадковим?⁷ Чи це багатомісне відношення з майже нескінченною кількістю місць чи сукупність двомісних відношень? Щоб не впасти в регрес нескінченності, співприсутність, яка є внутрішнім відношенням, водночас передбачає істотний характер сполучення співприсутніх тропів. Вибір між необхідною та випадковою співприсутністю призводить до ще більших труднощів. Приміром, необхідність співприсутності означає ігнорування випадковості певних атрибутів властивостей; натомість випадковість надає співприсутності характеру простого агрегату індивідних

⁵ Див. міркування Д.В. Мерца [Mertz, 2003: р. 135 ff.] щодо успадкованих від Аристотеля розв'язань проблеми «чому одне пов'язане з іншим» [Met., Z 1041a6—1041b30].

⁶ Насправді, притаманність (*inhérence*) лише передбачає зв'язок, але не спричинює його і навіть, можливо, не гарантує його.

⁷ Щодо відповідної панорами проблем пор.: [Grupp, 2004].

якостей — того, що Г'юм розглядав як самість, аби не впасти в ілюзію особистості як субстрату. Отже, з одного боку, треба уникати нескінченної регресії, але також і надмірного протиставлення необхідності й випадковості. Іншими словами, слід поєднати екзистенційну випадковість (у сенсі Інгардена [Ingarden, 1964: р. 89]) із онтологічною необхідністю структур: ця квітка могла б мати інший колір, бути зів'ялою, не розквітнути, але оскільки вона є наявною квіткою цього кольору, вона не лише екземпліфікує суттєві закони кольору, необхідні *de re*, але, понад те, саме *цей* колір поєднаний із нею, не в тому сенсі, що вона не могла б мати інший, а в тому, що відокремлення цього кольору з метою приєднання іншого є абсолютно неможливим. Квітка не може змінити колір. Колір не може змінитися. Квітка, що має інший колір, — це інша квітка. Відмова від субстрату, який підлягає змінам, спричинюється до нової концепції зміни, але також, що менш очевидно, і до нової концепції необхідності.

Далі у цій статті досліджено принципів елементи, що їх належить зарахувати до онтології структур, аби вона могла вийти за межі епістемічного реалізму і відповідала вимогам онтологічного реалізму щодо структур. Я намагатимуся окреслити контури онтологічного структурного реалізму, і саме цій меті буде підпорядковано аналіз реалізму щодо онтологічних структур.

Онтологічні структури

Деякі філософи вважають, що поряд зі структурами математичними (наприклад, група або кільце) та фізичними існують структури онтологічні⁸. Говорячи про «фізичну структуру», я не маю на увазі множину об'єктів, чії відносини унормовано фізичними законами (як-от рух тіл у деякому векторному просторі)⁹, ані структури фізичних теорій (як-от структура Галілеєвої теорії). В певному сенсі, «фізична структура» ближча до фізичних ситуацій або до часткових фізичних систем, описаних на феноменологічному етапі фізичного пояснення. В цьому розумінні стіл, система канатів і лебідок у рівновазі, куля, що котиться по похилій площині, а також сонячна система або ж наша галактика є фізичними струк-

---

⁸ Пор.: [Puntel, 2006]. Розрізнення метафізичний / онтологічний також застосовується щодо структур у Інгардена: «метафізичний» стосується реально існуючого, а «онтологічний» — можливо існуючого. В цьому сенсі метафізичні структури є частиною структур онтологічних. Наприклад, можна уявити онтологічну структуру, цілком відмінну від метафізичної структури нашого світу: одновимірний універсум повністю роз'єднаних точок. Можна навіть уявити онтологічну структуру, що її становить лише одна точка, тощо.

⁹ У хімії існують випадки, коли до складу двох молекул входять ті самі елементи, що розрізняються тільки структурою їх поєднання (див. приклад Брода: $\text{CH}_3\text{-C-CH}_3$ (зі сполученням C=O) та $\text{CH}_3\text{-CH}_2\text{-C-H}$ (зі сполученням C=O)).

турами (або їх можна розглядати як такі). Можливо, коректніше говорити, що всі ці речі є прикладами фізичних структур, уособлюють (*instancier*) їх.

Якщо молекула води є прикладом складної хімічної структури (тут не йдеться про відношення між геометричною структурою та структурою власне хімічною) і водночас деякої онтологічної структури, що поєднує тропи атомів О і Н, то постає питання, чи немає відношення наслідування (*survenence*)¹⁰ фізичною структурою структури онтологічної, тією мірою, якою, наприклад, валентність залежить від з'єднання елементів.

Під онтологічною структурою я розумію те, що визначає природу речі (її належність до того чи іншого виду або класу), одиничність (*singularité*) цієї речі (як вона відрізняється від усіх інших), і, нарешті, її внутрішню композицію. Тобто йдеться про три традиційні функції сутності речі: її видову сутність, індивідуальну сутність (яку ще називають *цейністю*¹¹) та сутність конститутивну.

Наприклад, це окреме яблуко характеризується своєю приналежністю до виду яблук, має свою індивідуальну сутність тією мірою, якою не існує тотожного йому яблука, і є зібранням якостей як окремішня конкретність. Звісно, можна заперечити, що ця онтологічна структура є реіфікацією сутності (пор.: [Lowe, 2007]), або що вона є тільки проекцією описових понять, принагідно метафізичних, а деякі концептуалісти навіть не погодилися б, що вона належить до цього виміру. На це можна відповісти, що структура не є річчю в строгому сенсі слова, а радше сукупністю відношень, яка має динамічний характер. З іншого боку, заперечення концептуалістів саме спирається на певну передумову, мовляв, наш опис окреслює, врешті-решт, аморфну реальність¹².

До складу онтологічних структур входять базові елементи (тропи чи факти, пор. нижче) і фундаментальні відношення (залежності, уґрунтування, наслідування). Ці відношення можна вважати, як і загалом у структура-

¹⁰ Англ. *supervenience*, див. McLaughlin, Brian, Bennett, Karen, «Supervenience», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2008 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2008/entries/supervenience/>>. — Прим. пер.

¹¹ Лат. *haecceity*, див. Cross, Richard «Medieval Theories of Haecceity», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2009 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/win2009/entries/medieval-haecceity/>>. — Прим. пер.

¹² Насправді, в «реальності» немає нічого аморфного. Навпаки, вона перетинається морфогенезами, починаючи з хімічного рівня. Якщо взяти, наприклад, молекулу води, ми не можемо вдовольнитися твердженням, що сутністю води є наявність структури H₂O, оскільки ця матеріальна структура складається з трьох атомів, розташованих у геометричному порядку, не кажучи вже про внутрішню динаміку цієї молекули: вона одночасно має певну форму й уміщує певну сукупність процесів. Онтологічна структура молекули води, яка давала б відповідь стосовно її сутності, має враховувати появу на молекулярному рівні деякої геометрії та присутність певного періодичного коливального процесу.

лізмі, властивостями або операціями, і я не заглиблюватимуся тут у цей предмет. Натомість я наведу сучасні означення онтологічних структур, а потім проаналізую заперечення проти них, згідно з яким онтологічні структури нічого не додають (*sont explétives*) до структур фізичних.

**Тропістична й нетропістична версії
онтологічної структури: Пунтель vs Бейкон**

Дві сучасні важливі позиції — Бейкона [Bacon, 1995] і Пунтеля [Puntel, 2006] — ілюструють дві фундаментально відмінні стратегії стосовно онтологічних структур: або ми розглядаємо їх як складені з фактів, або як складені з тропів і відношень, відповідно до того, на якому ступені декомпозиції ми зупиняємося. Ось означення онтологічної структури у Пунтеля [Puntel, 2006: р. 297]:

Первинна контекстуально-онтологічна структура C — це трійка $\langle F, R, G \rangle$, де

- i) **F** — непорожня множина первинних фактів;
- ii) **R** — (можливо, порожня) множина онтологічно інтерпретованих відношень у **F**;
- iii) **G** — сім'я онтологічно інтерпретованих фінітних функцій (операцій) на **F**.

Джон Бейкон означає онтологічні структури таким чином¹³. Спочатку вирізняємо структуру для речей (*substances*):

$$\langle T, H, I, W, \alpha \rangle,$$

де **T** — множина тропів, **H** — відношення схожості (*likeness*), **I** — квазі-відношення еквівалентії, **W** — множина можливих світів, **α** — актуальний світ. Отож, модель містить тропи й можливі світи разом з двома відношеннями. Однак Бейкон вирізняє далі структуру для тропів:

$$\langle T, R \rangle,$$

де **T** — множина тропів, а **R** — множина метавідношень, серед яких три основні: схожість, збіг (що загалом відповідає відношенню співприсутності Вільямса, пор.: [Bacon, 1995: р. 20]) та передування в часі. Залишаючи осторонь відмінність між відношенням і метавідношенням, зазначмо, що це — модель онтологічної структури, в якій ми не лише спускаємось від рівня фактів до рівня тропів, але й у якій тропи мають певну структуру.

Пунтель також вирізняє первинні факти (*Primärtatsache*).

«Основну ідею можна сформулювати так: узявши до уваги сказане вище, прості первинні факти не є ізольованими, або ж — у буквальному й негативному сенсі — атомарними сутностями, зачиненими в собі сутностями-

¹³ Я трохи спрощую виклад [Bacon, 1995: р. 60].

ми “без вікон”. Навпаки, кожний з них є структурованим у тому сенсі, що він **детермінований мережею відношень і/або функцій, чи, певніше, кожний є такою мережею відношень і/або функцій**. Завдяки цій детермінованості — іншими словами, структурованості — первинних фактів, можна і треба сказати, що вони самі є первинними структурами в онтологічному сенсі. Тому «структуру» слід розуміти не як *абстрактну*, а як *конкретну* структуру: простий первинний факт, детермінований сув’яззю відношень і/або функцій...» [Puntel, 2006: p. 282].

Пунтель відокремлює себе від теорії тропів, до якої він, здавалося б, близький:

«Теорія тропів визнає за базові та прості сутності конкретизовані й індивідуалізовані змістовні властивості, що їх називають «тропами»; тільки стосовно таких змістовних базових властивостей можна пояснити відношення і функції. Однак, згідно з поясненням простих первинних онтологічних структур, розглядуваного тут, базові змістовні сутності, на основі припущення пустої області, можуть зникнути. Видається неможливим прийняти нульові структури, в тому сенсі, про який тут ідеться, як відповідні специфікації сутностей, що їх у цій книзі названо “простими онтологічними первинними структурами”» [Puntel, 2006: p.282].

Вочевидь, Пунтель критикує те, що тропи мають зміст, адже йому видається, що це суперечить суто формальному поглядові на онтологічні структури¹⁴.

Визначення онтологічних структур

Щоб визначити онтологічні структури, я почну з класичного теоретико-модельного означення, згідно з яким модель **M** має вигляд:

$$M = \langle D, V \rangle,$$

¹⁴ Лоренц Пунтель має тут на увазі онтологію у сенсі своїх структур: «Речення “Червоніє (*Es ist rot*)” у значенні “Має місце, що червоніє” (*Es verhält sich so dass es rot ist*), що його вважають істинним, виражає цілком визначену просту первинну пропозицію, яка в силу своєї істинності ідентична простому первинному фактові. Яким чином треба розуміти такий первинний факт? Спершу треба наголосити, що, згідно з основною тезою цієї книги, первинний факт не слід розуміти як результат уособлення чи екземпліфікації універсалиї *червоніюче*, яка залишається абсолютно самототожною, за допомоги сутностей будь-якого типу — субстрати, гола окремішність (*bare particular*), місцеперебування (*location*). У цій книзі така сутність, як *червоніюче*, також розглядається як щось *загальне*, але в зовсім іншому сенсі, не в сенсі можливості уособлення чи екземпліфікації, а в сенсі наявності багатьох частин або сегментів: тільки сукупність усіх частин або сегментів створює сутність *червоніюче*. Цю сукупність можна розуміти як кон’юнкцію всіх первинних фактів, які можна висловити істинними реченнями “червоніє (s_1, t_1)” & “червоніє (s_2, t_2)” & ... “червоніє (s_n, t_n)”, де s — місце, t — час. Отож, *червоніюче* можна розуміти як певний *вимір* світу, як вимірну сутність (*entity*), розпорошену по всьому світові» [Puntel, 2006: p.286].

де **D** — сукупність сутностей (*entités*) і **V** — функція інтерпретації, яка інтерпретує мову на **D**. Збагатімо її можливими світами і моментами часу:

$$\mathbf{M} = \langle \mathbf{D}, \mathbf{W}, \mathbf{I}, \mathbf{V} \rangle,$$

де **W** — сукупність світів, а **I** — сукупність моментів часу.

Тепер структуруємо **D** таким чином, щоб **D** була сукупністю пучків тропів.

Відтак, онтологічна структура, що притаманна області сутностей **D**, матиме форму :

$$\mathbf{D} = \langle \mathbf{F}, \mathbf{T}, \mathbf{C} \rangle,$$

де **F** — сукупність пучків, **T** — сукупність тропів і **C** — бінарне відношення між тропами, відношення співприсутності, визначене, як вище, через відношення відношень залежності.

Отож, модель у повному обсязі буде мати таку структуру:

$$\mathbf{M} = \langle \langle \mathbf{F}, \mathbf{T}, \mathbf{C} \rangle, \langle \mathbf{W}, \mathbf{R} \rangle, \langle \mathbf{I}, (\rangle, \mathbf{V} \rangle.$$

Тут **F**, **T**, **C** — те саме, що й вище, **I** — сукупність часових моментів, **W** — сукупність можливих світів, (— відношення передування у часі, **R** — відношення досяжності.

Одна річ — означити онтологічні структури, інша — переконати себе або своїх колег, що ці структури корисні, а ще краще — необхідні. Справді, можна стверджувати, що онтологічні структури непотрібні, оскільки вони або нічого не додають до фізичних структур, або не доступні для спостереження. Причому можна висунути такий аргумент: якщо онтологічні структури піддаються спостереженню, вони ідентичні фізичним структурам; в іншому випадку вони — плід поганої метафізики.

Аргумент проти онтологічних структур має таку форму:

нехай **M** — онтологічна структура, а **P** — відповідна фізична структура, тоді або **M** наслідує (*survient sur*) **P**, або **M** не наслідує **P**.

Якщо **M** наслідує **P**, тобто будь-яка зміна **P** зумовлює зміну **M**, то **M** можна редукувати до **P**.

Якщо **M** не наслідує **P**, це означає, що **P** може змінюватися без зміни **M**, себто одній онтологічній структурі можуть відповідати кілька фізичних структур, що надає онтологічній структурі деякої довільності, тим більше, що немає засобу з певністю отримати цю структуру.

Отже, відношення між **M** і **P** не є відношенням наслідування (*survenance*). У цьому випадку або **M** виникає з **P**, або **P** уgruntоване в **M**, або **M** реалізовано в **P**. Пунтель, ніби між іншим, заявляє, що «онтологічні структури виникають із семантичних структур тією мірою, якою семантичне й онтологічне є двома сторонами однієї медалі» [Puntel, 2006: p. 20].

Я не певен, що розумію це відношення виникнення між семантичними й онтологічними структурами. Тут не може йтися про поріг складності та появу чогось непередбаченого і нового. Мені здається, радше семантичні структури наслідують онтологічні, за принципом, що його сформулював Бігелоу: «Істина наслідує буття». На цьому принципі базується теорія факторів істинності (*verifactors*)¹⁵, згідно з якою істина висловлювання наслідує те, що робить це висловлювання істинним — стан речей, троп і навіть річ як така.

Справді, розгляньмо означення сильного наслідування:

«**M** наслідує **N**, якщо і тільки якщо для будь-якої властивості **m** у **M** і для будь-якого **x**, що уособлює (*instance*) **m**, в **N** існує властивість **n**, така, що **x** уособлює **n**, і необхідно, якщо якась річ уособлює **n**, то вона уособлює **m**» [Kim, 2005: p. 89].

Нехай **M** — онтологічна структура і **N** — фізична структура. Нехай, наприклад, **m** — властивість бути тропом, і **x** уособлює цю властивість. Тоді у фізичній структурі існує властивість **n**, наприклад, мати масу, така, що **x** уособлює **n**, і необхідно, якщо **x** уособлює властивість бути тропом, він уособлює і властивість мати масу. Тлумачення відношення між фізичною структурою та онтологічною структурою в термінах наслідування наражається на ту складність, що відношення наслідування зазвичай поєднує властивості (або сукупності властивостей), тоді як наша проблема постає щодо структур, і я не маю чіткого уявлення про наслідування однією структурою іншої. Можливо, треба говорити про відношення наслідування між відповідними властивостями двох типів структур.

Заперечення існування онтологічних структур може набувати й радикальнішої форми: можна відкидати нашу здатність виявляти єдину онтологічну структуру в даному випадку. Таке заперечення впливає не з того, що онтологічні структури нічого не додають до фізичних, а зі взаємно однозначної відповідності між структурами й мовою або структурами й теоріями. Без сумніву, це заперечення відсилає читача до тези Квайна щодо невизначеності онтології. Ствердження відносності онтологій явно суперечить існуванню онтологічних структур, оскільки ці структури очевидним чином мають бути однозначними — принцип однозначності (*unicité*) структури певного типу, вочевидь, є припущенням структурного реалізму, як у метафізиці, так і деінде. Отже, маємо невизначеність вищого порядку. На першому рівні — невизначеність онтологій стосовно теорій, якщо для кожної теорії існує більше, ніж одна, онтологія. На другому, вищому, рівні маємо

¹⁵ Англ. *truthmaker*, див.: David, Marian «The Correspondence Theory of Truth», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2009 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), URL = <<http://plato.stanford.edu/archives/fall2009/entries/truth-correspondence/>>. — Прим. пер.

невизначеність онтологічних структур, якщо одній онтології можуть відповідати кілька типів онтологічних структур. Наприклад, якщо біології клітин відповідають дві онтології — онтологія речей (*substances*) і онтологія процесів, то невизначеність вищого порядку виникає, якщо, скажімо, онтологія процесів звертається до онтологічних структур, до складу яких входять тропи та події.

Існує значно небезпечніше заперечення, яке виключає участь онтологічних структур в онтологічному влаштуванні світу. Це — конвенціоналістська теорія, яка редукує онтологічні структури до концептуальних, стверджуючи, що ми проектуємо їх у світ. Щоправда, існує зв'язок між цими двома типами заперечення: якщо ці структури насправді є проекціями концептів, тоді й не можна гарантувати однозначність структур.

Ця форма заперечення є радикально загрозливою, якщо відкинути реалістичну позицію, згідно з якою свідомість наслідують буття. Однак тією мірою, якою ми цінуємо наявність вагомих аргументів на користь реалізму, найзагрозливішим є інше заперечення, котре піддає сумніву однозначність структури, запитуючи: звідки ми знаємо, що онтологічну структуру, наприклад, складають тропи, а не події? Аргумент проти однозначності онтологічної структури виглядає так: існують кілька метафізичних описів цього структурного рівня (речі, події, тропи...), і ніщо не допомагає здійснити вибір між ними. Цей аргумент може набувати форми локівського незнання або кантівської скромності: наші описи співвідносяться з різними аспектами осягнення реальності, яка уникає нас і стосовно якої ми можемо лише робити припущення. На перший погляд, скептицизм можна обмежити, оскільки, вочевидь, можна визнати, що кожна з кількох мов опису схоплює щось від цієї реальності, невловної у своїй цілісності, і що можна відхилити чималу кількість інших описів, керуючись звичайними для будь-якого наукового підходу доказами (послідовність, елегантність, сила переконання тощо).

Врешті-решт, ця суперечка довкола різновидів структур підштовхує до думки, що структури, про які йдеться, належать не до глибинної реальності світу як такої, а до метафізики як до раціонального і послідовного дискурсу. Словом, ці структури не *de re*, але *de dicto*, тобто *de intellectu*. Можна погодитися, що немає спеціального метафізичного пізнання, але мова, сприйняття і наука є трьома способами розуміння, *modi intelligendi*, які, незважаючи на певні суперечності між ними, сприяють пізнанню цієї невловної реальності та її прихованих зв'язків — *modi essendi*. Приміром, наявність тропів у природній мові, характерні риси сприйняття властивостей і зміна фізичних пояснень у квантовій царині однаковою мірою надають непрямі аргументи на користь існування онтологічної структури, що містить тропи. Варто також сказати, що тропи не є винятком серед інших онтологічних категорій. Немає відносності мов тропів, подій і фактів, адже

існують закони редукції чи перетворення одних мов на інші, або, принаймні, ми маємо всі підстави вважати, що нічого не заважає виробленню цих законів. Замість бачити в цій ситуації феномен конфлікту мов, краще припустити їх взаємодоповнюваність, комплементарність.

Два запитання — щодо зв'язку і щодо екзистенційної особливості (*singularité*), — поставлені поряд, уможлиблюють багато суперечливих відповідей. Вочевидь, відповідь на питання про метафізичний зв'язок зазвичай спонукає до постулювання законів та універсалій, адже речі отримують свою сутність від приналежності до видів і родів. Водночас, питання про одиничність того, що існує, підштовхує до ствердження індивідуальних сутностей або принципів індивідуації. Очевидно, дуже складно дотримуватися відразу двох цілей — зв'язку й особливості. Введення пучків тропів замість субстратів і універсалій, хоча й дозволяє подолати аристотелівські антиномії загального та одиничного, наражає на небезпеку зв'язок, який раніше гарантували притаманність та приналежність до видів і родів.

Таким чином, головна ідея першої частини цього тексту набула форми аргументу на користь онтологічного структурного реалізму:

a. Речі пов'язані [з іншими] й [водночас] одиничні, а саме:

a1. Існують зв'язки, які забезпечують єдність (*cohésion*) об'єктів, станів справ і світів. Іншими словами, тропи, об'єкти і світи не розсіяні у логічному просторі: тропи не існують поза об'єктами, об'єкти — поза станами справ і стани справ — поза світами.

a2. Жодна річ не є повністю ідентична іншій речі, адже відношення співприсутності має просторово-часовий характер, і ніколи не буде двох аналогічних комплексів тропів (партикуляризм).

b. Щоб гарантувати **a1**, необхідно мати онтологічні структури, які забезпечують з'єднання на рівні (1), тобто з'єднання між тропами на рівні конкретного окремішнього об'єкта та з'єднання між об'єктами; на рівні (2), тобто з'єднання між станами справ; та на рівні (3), тобто з'єднання на рівні можливих світів.

c. Ці онтологічні структури передбачають існування стосунків взаємної залежності між елементами структур.

d. Ці стосунки взаємної залежності передбачають необхідність *de re*.

Тепер я намагатимуся показати, що немає необхідності *de re* без можливості *de re*, а отже, у світі існують реальні можливості.

II. Співприсутність, зв'язок і модальність *de re*

Співприсутність як зв'язок

Якщо співприсутність є внутрішнім відношенням, то це не може бути відношенням між тропами, в якому вони просто перебувають в одному місці (ми не заглиблюємось у часову / просторову при-

роду місця). Можна зрозуміти співприсутність як відношення другого порядку між відношеннями першого порядку (відношення між тропами та пучком), або ж як властивість даного тропу бути елементом деякого пучка (реляційне відношення). Отже, співприсутність є відношенням відношень: відношення між відношеннями першого порядку.

Розгляньмо класичний приклад, наведений у Боеція, а згодом його запозичив Абельяр¹⁶: яблуко зі своїм запахом і смаком (ми обмежимося тільки цими двома тропами). Можна стверджувати, що у цих двох випадках яблуко не є тим самим: тропи смаку та запаху залежать від деякого яблука, але ніщо не гарантує, що воно те саме. Троп смаку залежить від яблука з певним запахом, але без смаку, а троп запаху — від яблука з певним смаком, але без запаху. Підставою для цих тверджень є те, що тропи як абстрактні залежні окремішності, так би мовити, вилучені з конкретних окремішностей, від яких вони онтологічно залежать. Саме відношення співприсутності гарантує, що ці два тропи належать тому самому конкретному індивіду.

Однак таке бачення призводить до суперечності: відношення приналежності буде погано сформованим, оскільки, наприклад, троп смаку належить до пучка, який його не містить. Супротивники теорії тропів не перестають добачати тут ознаку суперечливості цього поняття, яка виникає внаслідок невизначеності поняття абстракції. Боецій міркує над таким випадком: яблуко залишає свій запах у руці. Чи існує в цій ситуації перенесення тропу запаху з яблука на руку? Відповідь Боеція, а також більшості середньовічних авторів і коментаторів, — негативна: троп запаху, локалізований на руці, відмінний від тропу, притаманного яблукові. Відбувається заміна одного тропу на інший, а не перенесення тропу. Ці тропи залежать від даного яблука, без якого вони не могли б існувати. Ці два тропи однаковою мірою залежать один від одного. Вони також однаково уgruntовані у внутрішніх властивостях даного яблука як пучка **F** тропів **x**, **y**, **z**,... : його маси, об'єму, ступеня стиглості та ін., що становлять серцевинну частину тропів даного яблука (наприклад, можна змінити смак і запах яблука без зміни його маси). Співприсутність є відношенням усіх відношень тропів даного яблука, адже всі ці відношення є відношеннями з приводу цього яблука.

Отже, механізм простий: відношення співприсутності пов'язує не тропи **x** та **y**, а два відношення залежності¹⁷ (**x** та **y** є залежними від **F**: як абстрактні окремішності, вони залежать від даної конкретної окремішності).

¹⁶ Див. статтю А. де Лібера з історії тропів у: [De Libera, 2002].

¹⁷ Можна говорити не про залежність, а про відношення інгредієнтності (*ingression*), запозичене у Вайтгеда: в конкретності окремішнього об'єкта є інгредієнти вічних об'єктів. Утім, дуже важко уподібнити тропи до вічних об'єктів, хоча абстрактний статус у певному сенсі поєднує ті й інші.

Понад те, ці відношення є комплементарними: відношення R_1 пов'язує x та F , що позначимо як $R_1(F, x)$ (x залежить від F), а відношення R_2 — y та F , що позначимо як $R_2(F, y)$ (y залежить від F). Відношення другого порядку R з'єднує два відношення $R_1(F, x)$ та $R_2(F, y)$. Зрештою, співприсутність охоплює будь-які можливі пари наявних тропів через поєднання відповідних відношень.

Такий аналіз відповідає підходові Д. Вільямса:

«Смак-із-кольором [курсив Ф. Нефа] першого [цукрового півника] (як і третього [півника]) являє собою комплекс, власні складники якого є смак та колір, і так далі для незчисленних сукупностей і комбінацій частин, що перебувають в осерді будь-якого з цих об'єктів [цукрових півників], або ж будь-якої їх множини, хоч би вони були великими або малими» [Williams, 1953].

Смак-із-кольором — це комплекс, який у термінах добутку відношень відповідає парі пов'язаних тропів — (смак, колір). Коли кількість тропів перевищить два, а надто коли вона стане значною, ми можемо не збагнути їх неподоланної складності, адже ця складність не відповідає способу, яким ми сприймаємо пучки тропів у відчуттях та мові. Це означає, що наша мова і наше сприйняття вирізняють лише мізерну частину тропів¹⁸.

Відношення, що забезпечують ґрунтовний (*forte*) метафізичний зв'язок речей, — це уґрунтування й екзистенційна залежність. Вони не редукуються до суто фізичних відношень. Наприклад, білість цього аркуша паперу онтологічно (або екзистенційно, пор.: [Corgiea, 2007]) залежить від цього аркуша як конкретної окремішності; іншими словами, вона не може існувати без існування аркуша. Це відношення не можна звести до відношення, що існує між поверхнею аркуша, його структурою та світлом, тобто до фізичного відношення, що визначає білий колір.

Тим часом існують незалежні підстави стверджувати нередукованість зв'язку, який ми намагаємось аналізувати, до суми відношень. Якщо ми пристанемо на думку Бергмана [Bergman, 1992] чи Армстронґа [Armstrong, 1997] щодо зв'язку, котрий існує між a та F у комплексі Fa , ми не зможемо пояснити цей зв'язок просто за допомоги відношень того типу, який щойно було розглянуто. Тому ці автори звертаються саме в цьому випадку уособлення (*instanciation*) до такого встановлення зв'язку, що виходить за межі відношення. Армстронґ запозичує у Стросона *non relational tie* (нереляційний зв'язок), а Бергман каже про *nexus*. Отож, слід вважати, що в розглянутому випадку комбінації тропів, навіть якщо механіка відношень, котру можна задіяти, задає правильне спрямування думки, належить ще ро-

¹⁸ Ризикну висловити гіпотезу, що враження тілесності (*Leibhaftigkeit*) об'єктів, яке спричиняє відчуття повноти, походить із цього феномена.

зібратися у природі явища зв'язку. Це буде зроблено у другій частині зі зверненням до того типу необхідності, якого вимагають онтологічні структури, і який, своєю чергою, передбачає певну інтерпретацію модальності *de re*.

Модальність *de re*

Вище під зв'язком я мав на увазі зв'язок між самими речами. Однак існує два різновиди зв'язків: граматичний, що спостерігається у граматичному узгодженні й у предикації, та онтологічний, що є предметом нашої розвідки. Граматичний зв'язок є зовнішнім, себто не необхідним, тоді як онтологічний зв'язок є внутрішнім і необхідним. Відтак постає питання необхідності. Вочевидь, існує необхідна випадковість тропів — усмішка Марії є випадковою в тому сенсі, що вона могла б і не посміхатись. Але є також певний вид необхідності — в сенсі існування ґрунтовної (*forte*) єдності, притаманної тропові, представленому виразом «посмішка Марії». Саме цей тип необхідності *de re*, властивий комплексам, сформованим із тропів, я намагатимуся дослідити нижче.

Можна назвати цей тип необхідності «необхідністю *post hoc*», виділяючи одну з її характеристик: не є необхідним, що пучок тропів містить той чи інший з них, але якщо вони складають даний пучок, то необхідно є його частинами, не маючи змоги бути рекомбінованими іншим чином. Я міг би бути кремезним, але мій троп низькорослості не можна відокремити від мене і приєднати до якогось іншого пучка, бо це не був би той самий троп.

Необхідно розрізнити метафізичне й епістемічне питання модальності. Перше стосується основи модальності¹⁹, а друге — доступу до модальності [Shalkowski, 1994: p. 669 ff.]. Кіт Файн визнає імплікацію «якщо **a** є суттєво **F**, то **a** є **F** необхідно», але не зворотню [Fine, 1994]). Одначе, з погляду розповсюдженого означення необхідності й сутності (бути суттєвим або необхідним означає не мати змоги бути іншим чином, ніж є), видається, що імплікація чинна в обох напрямках. Метафізично є необхідним те, що не може не бути і що, таким чином, становить частину сутності²⁰. Квайн пов'язав есенціалізм з використанням модальності *de re*, що імплікує наявність твердження стосовно сутності кожного разу, коли є твердження необхідності стосовно речі. Якщо це так, основою модальності *de re* є сутність (пор.: [Fine, 2005]): не існує першої без другої. Це означає, що якщо $\Box Fa$ — це модальність *de re*, то **F** є властивістю, заснованою на сутності **a**

¹⁹ Під основою модальності ми розуміємо те, що модальність базується на сутності. Наприклад, якщо необхідно, що сума кутів трикутника є 180 градусів, то ця необхідність спирається на сутність трикутника.

²⁰ Звісно, тут не йдеться про сутність у сенсі означення (пор.: [Fine, 1994]). Тут сутність — це те, що робить дану річ такою, якою вона є. Я спробував захистити конструктивну теорію сутності, що критикує приклад, наведений Файном, у [Nef, 2006].

(загальній чи індивідуальній — «цейності» (*haecceitas*)), так що **F** є частиною сутності **a**²¹ або залежить від неї.

Таке бачення провадить до тропістичного над-есенціалізму, в якому внутрішня необхідність, притаманна комплексові тропів, не є необхідністю індивідуального поняття речі (*substance*), але є необхідністю композиції та єдності пучка тропів. З огляду на ускладнення, пов'язані з уживанням поняття сутності на рівних правах із поняттям необхідності *de re*, в подальшому я відмовлюся від звернення до сутності. Достатньо буде висловити незгоду з підходом Файна й визнати справедливність діагнозу Квайна.

Зауважмо, що ця необхідність *post hoc*, або в деякому сенсі *de connectione*, звісно, відрізняючись від явища найменування тим, що вона є онтологічна, а не семантична, проте має з цим останнім певну аналогію: не є необхідним, що **a** має власне ім'я *N*, але, отримавши ім'я *N*, **a** з необхідністю буде мати ім'я *N* (оскільки **a** матиме назву *N* у всіх можливих світах семантики Крипке). У випадку властивості, аналогічно, не є необхідним для деякої властивості **F** належати **a**. Але тільки-но **a** має властивість **F**, існує необхідність *de re* того, що **a** притаманна властивість **F**, у тому сенсі, що ця властивість просто не може бути властивістю чогось іншого. На певному рівні й у певному сенсі всі властивості є необхідними *ante hoc* або суттєві *post hoc*. Це твердження відображає діагноз Квайна, а саме, що немає вододілу чи точного критерію поділу між властивостями акцидентними та суттєвими, випадковими та необхідними, проте без квайнівського способу лікування — повної екстенціоналізації мови й скептицизму з приводу модальності *de re*.

Завдяки цьому поняттю необхідності, що апелює до зв'язків, можна уточнити традиційне означення істини як відповідності. Висловлювання є істинним, якщо воно репрезентує як пов'язане те, що справді є таким, і як непов'язане те, що таким не є. Це — традиційне аристотелівське означення. Більш формально:

«**A** є **B**» істинне, якщо і тільки якщо пов'язаність **A** і **B** зумовлює пов'язаність **a** і **b** і якщо непов'язаність **A** і **B** зумовлює непов'язаність **a** і **b** (де **A** та **B** — семантичні елементи, а **a** та **b** — речі у широкому сенсі слова).

Висловлювання є істинним завдяки тому, що його робить істинним. З огляду на «гранульованість» нашої онтології, збудованої з дуже «тонких» гранул, складених з тропів, те, що робить висловлювання істинним, є комбінаціями тропів. Висловлювання «Марія посміхається» має за фактор істинності троп посмішки Марії в даний момент: факт, дію Марії, яка посміхається.

²¹ Деякі автори вважають, що модальна властивість $\Box F$ приписується **a**. Я відкидаю таке тлумачення, оскільки треба розрізняти властивість **F** як таку (*simpliciter*) і дві модальні властивості, відповідно до операторів необхідності й можливості.

Згадаймо, що протиставлення *de dicto* / *de re* не є суто синтаксичним, але онтологічним: воно передбачає не тільки визначення сфери дії оператора, але і його об'єкта. Модальність *de dicto* має за свій об'єкт пропозицію, яка перебуває у сфері дії оператора, тоді як модальність *de re* має інший об'єкт [Plantinga, 1974: p. 9] (пор.: [Chihara, 1998: p. 24]), який я уточню пізніше. Коли Г'юг і Кресвел обговорюють зазначене розрізнення, вони імпліцитно стверджують, що модальність *de re* має онтологічний вимір, тобто імпліцитно містить звернення до деякої базової онтології:

«Стверджуючи модальність *de dicto*, ми кажемо, що деяка пропозиція неодмінно є істинною, тоді як стверджуючи модальність *de re*, ми кажемо, що деякий об'єкт неодмінно має деяку властивість» [Hugues, Cresswell, 1968: p. 183].

Антиредукціонізм відкидає тезу про зведення всіх сенсів модальності *de re* до модальності *de dicto*, оскільки він вважає, на мій погляд, справедливо, що неможливо апіорним чином елімінувати прочитання *de re* у тих випадках, де модальність спирається на щось інше, ніж пропозицію (або *dictum*). Аргумент редукціоністів відомий: модальність *de re* спричинюється до «контрабандного» введення у розгляд сутностей, а отже, треба заборонити їх уживання²².

Схоже, сказане суперечить нещодавній тезі Файна, згідно з якою прийняття модальності *de re* є незалежним від прийняття об'єктів і властивостей. Насправді, Файн розрізняє два питання:

(А) Приймаємо ми модальність *de re* або обмежуємося тільки модальністю *de dicto*? Іншими словами, чи редукуємо ми модальності до лінгвістичних феноменів?

(В) Приймаємо ми чи ні об'єкти та властивості (партикуляризм / генералізм)?

З огляду на вищесказане, можна побачити, що розрізнення партикуляризм / генералізм може бути здійснене по-іншому. В онтології тропів відмінність між об'єктом і властивістю, що її Файн розглядає як фундаментальну для партикуляризму, є другорядною стосовно самої онтологічної структури. Троповий партикуляризм не полягає в тому, щоб, як партикуляризму Файна, визнати об'єкти і властивості, але він безпосередньо бере за базову онтологічну структуру елементи, що категоріально є окремішніми. Отож, як можна побачити, ми залишаємося вірними класичній тезі, згідно з якою певна відповідь на питання (А) зумовлює певну відповідь на питання (В).

---

²² Нагадаю означення сутності у Платінгі: **F** є сутністю Сократа, якщо і тільки якщо немає можливого світу, в якому існує об'єкт, не тотожний Сократові, який має **F** [Plantinga, 1974: p. 70].

Партикуляризм і модальний реалізм

К. Файн визначає партикуляризм, виходячи з генералізму, що його він розуміє таким чином:

«Скептицизм стосовно модальності *de re* є взірцем того, що я називаю *генералізмом*. Генералізм стверджує стосовно певної сфери реальності, що всі факти, врешті-решт, є загальними. Йдеться про те, що всі одиничні факти мають бути видалені; при цьому зазвичай припускають, що всі факти, які претендують на одиничність, мають редукуватись до загальних фактів за допомоги заміни відповідних об'єктів на їх описи [Fine, 2005: p. 21].

...у центрі скептицизму стосовно модальності *de re* перебуває метафізична доктрина, згідно з якою будь-яка необхідність, зрештою, є загальною» [Fine, 2005: p. 23].

Партикуляризм для Файна має два принципові аспекти. Насамперед, він передбачає існування одиничних пропозицій, а не тільки структурно одиничних. Ці останні характеризуються присутністю сингулярних термінів, тоді як власне одиничні пропозиції не лише характеризуються таким чином, але й, окрім цього, виражають ту обставину, що деякий об'єкт *x* має певну властивість. Я зроблю ще один крок, стверджуючи, що партикуляризм виражає приналежності *одиничної* властивості *одиничному* об'єкту.

Онтологічна структура, на яку я хотів би спертись, складається з пучка тропів. Теза про нередуковність модальності зазвичай перекладається так: модальні факти не можна звести до немодальних фактів. Можна порівняти модальні факти з фактами відношень [Parsons, 2006]. Можна запропонувати аргументи на користь нередуковності фактів відношень до нереляційних фактів — так само можна зробити стосовно фактів модальних. Це твердження перекладається на нашу не фактуалістичну мову так: неможливо звести розподіл типів пучків по різних можливих світах, з урахуванням тропів, що їх складають, до чистих комбінацій тропів у різних екстенсійно еквівалентних контекстах, що відкрило б шлях до редукції цих псевдоможливостей до ймовірностей.

Розгляньмо приклад можливості *de re*, або реальної можливості за Ляйбніцем: хворий має шкірну аномалію, яка є першим ступенем меланоми (злоякісної пухлини шкіри). Зазначмо, що за часової інтерпретації модальностей можна звести модальне висловлювання до немодального; наприклад, «усі люди необхідно злі» редукується до «в будь-який момент *t*, якщо *x* — людина, *x* — злий». Ця семантична редукція наслідуює редукцію можливих світів до моментів часу.

Можливо, що у хворого розвинеться рак. Отож, хірург вирішує видалити цю аномалію. У разі успіху операції можливість не зреалізується, хоча вона існувала реально як частина того світу (або, точніше, тих світів), де хірург не втрутився. У цьому випадку йдеться про модальне висловлюван-

ня: «пацієнт має аномалію, що може розвинути у пухлину». Це висловлювання не редукується до «пацієнт має аномалію, що є попередньою стадією пухлини» (модальність тут міститься у виразі «попередня стадія»). Можна було б спробувати вилучити модальний елемент, замінюючи реальну можливість імовірністю або розподілом подій у ймовірнісному просторі: «хворий демонструє аномалію, що має 80% шансів розвинути у пухлину». Я не думаю, що в цьому випадку така редукція модального до немодального можлива: ймовірнісне висловлювання — це деякий спосіб репрезентації реальних можливостей, а не спосіб їх вилучення на користь немодальних сутностей.

Модальний антиредукціонізм є онтологічною тезою про нередукованість реальної необхідності й можливості. Однак залишається з'ясувати їхню природу. Це має стосунок до теми, присутньої в нашому викладі, — теми модальності *de re* як умови можливості онтологічного зв'язку, без якого не існує єдності фактів, а отже, і самих фактів, без якої їхні складники розпорозуються в логічному просторі.

Підсумуємо основну лінію нашого обговорення. Роль онтологічних структур полягає в тому, що вони дозволяють пояснити зв'язок та одиничність речей, якщо ми вважаємо, що вони складаються з тропів, пов'язаних між собою за допомоги відношення більш сильного, аніж відношення співприсутності. Ми бачили, що онтологічні структури виконують свою роль, незважаючи на труднощі, пов'язані з природою цих структур. Я намагався запропонувати свій скромний підхід, аби подолати ці труднощі. При цьому з'ясувалося, що задля адекватного розуміння ролі онтологічних структур необхідно не зводити модальність *de re* до модальності *de dicto*. Відтак, модальна онтологія посідає центральне місце в дослідженні й описі онтологічних структур.

Переклад із французької

В. ОМЕЛЬЯНЧИКА, А. ВАСИЛЬЧЕНКА

ЛІТЕРАТУРА

Armstrong D.A World of States of Affairs. — Cambridge University Press, 1997.

Bacon J. Universals and Property Instances. The Alphabet of Being. — Oxford: Blackwell, 1990.

Bergmann G. New Foundations of Ontology / Ed. by William Heald. — Madison: University of Wisconsin Press, 1992.

Chihara Ch. The Worlds of Possibility. — Oxford: Clarendon Press, 1998.

Correia F. Existential Dependence. — Ontos Verlag, Frankfurt, 2007.

De Libera A. Des accidents aux tropes. Pierre Abelard // Revue de Metaphysique et de Morale. — 2002. — Vol. 3. — № 36. — P. 479—500.

Fine K. Essence and Modality // Philosophical Perspectives. — 1994. — Vol. 8. — P. 1—16.

- Fine K.* Modality and Tense. *Philosophical Papers*. — Oxford University Press, 2005.
- Grupp J.* Problems With the Platonist Exemplification Tie between Located and Unlocated Entity. — *Dialogue Canadian Philosophical Review*. — 2004. — Vol. XLIII. — P. 491—498.
- Hugues G.E., Cresswell J.* *Modal Logic*. — London: Methuen, 1968.
- Ingarden R.* *Der Streit um die Existenz der Welt*. — Tübingen: Max Niemayer, 1964.
- Kim J.* *Physicalism or Something Near Enough*. — Princeton University Press, 2005.
- Locke J.* *Enquête sur l'entendement humain / Trad. par P. Coste*. — Paris: Vrin, 1972.
- Lowe E.J.* *The Four Category Ontology. A Metaphysical Foundation for Natural Sciences*. — Oxford University Press, 2007.
- Mertz D.W.* *Essays on Realist Instance Ontology and its Logic. Predication, Structure and Identity*. — Frankfurt: Ontos Verlag, 2006.
- Nef F.* *Les propriétés des choses. Expérience et logique*. — Paris: Vrin, 2006.
- Parsons J.* Are there Irreducibly Relational Facts? — <<http://www.otago.ac.nz/philosophy/Staff/JoshParsons/papers/relations.pdf>>. — 2006.
- Plantinga A.* *The Nature of Necessity*. — Oxford University Press, 1974.
- Psillos S.* The Structure, the Whole Structure and Nothing but the Structure? — <<http://philsci-archive.pitt.edu/archive/00002068/>>. — 2004.
- Puntel L.* *Struktur und Sein*. — Tübingen: Mohr Siebeck, 2006.
- Shalkowski S.* The Ontologic Ground for Alethic Modality // *The Philosophical Review*. — 1994. — Vol. 103. — № 4. — P. 669—688.
- Simons P.* Particulars in Particular Clothing // *Philosophy and Phenomenological Research*. — 1995. — Vol. LIV. — № 3. — Sep. 1994. — P. 553—575.
- Williams D.C.* The Elements of Being // *Review of Metaphysics*. — 1953. — Vol. 7. — № 2. — P. 3—18; № 3. — P. 171—192.

Фредерик Нейф — професор Вищої школи соціальних наук та Інституту Жана Ніко (Париж). Сфера наукових інтересів — аналітична метафізика, онтологія, філософія соціальних наук
